

Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşiv Fonu Fotoğraflarının Görünmeyen Yüzü: Fotoğrafçılar

*The Invisible Side of the State Archives Directorate Ottoman
Archive Fund Photographs: Photographers*

**Bilgi Yönetimi
Dergisi**

Cilt: 8 Sayı: 1 Yıl: 2025

<https://dergipark.org.tr/pub/by>

Hakemli Makaleler

Araştırma Makalesi

Makale Bilgisi

Gönderildiği tarih: 22.03.2025

Kabul tarihi: 11.06.2025

Yayınlanma tarihi: 30.06.2025

Article Info

Date submitted: 22.03.2025

Date accepted: 11.06.2025

Date published: 30.06.2025

Anahtar Sözcükler

*Osmanlı Arşiv Fonu,
Osmanlı'da Fotoğrafçılık,
Arşivsel Tanımlama*

Keywords

*Ottoman Archive Fund,
Photography in Ottoman,
Archival Description*

DOI numarası

10.33721/by.1663172

ORCID

0000-0001-9167-8885

Mehmet Kürşat DEĞER

Atatürk Üniversitesi Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümü Arş. Gör. Dr.,

kursat.deger@atauni.edu.tr

Öz

Çalışmanın amacı, Türkiye Cumhuriyeti Devlet Arşivleri Başkanlığı (DAB) Osmanlı Arşiv Fonu'nda yer alan fotoğraf tanımlamalarında fotoğrafçı bilgilerindeki eksiklikleri belirleyerek fotoğrafçı bilgilerinin önemine dikkat çekip, tanımlamaların iyileştirilmesine yönelik önerilerde bulunmaktır. Araştırmanın kapsamını DAB'ın çevrim içi kataloğu olan Belge Tarama Sistemi'nde Osmanlı Arşivi Fonu'nda yer alan fotoğraflar oluşturmaktadır. Tespit edilen araştırma problemi doğrultusunda çalışmada, fotoğrafçı bilgisinin tanımlama için önemine dikkat çekilerek, eksiklerin giderilmesine yönelik öneriler dile getirilecektir. Bu bağlamda, çalışmada nitel araştırma yöntemlerinden doküman analizi, elde edilen bulguların değerlendirilmesinde ise içerik analizi tekniği kullanılmıştır. Elde edilen bulgulara göre, incelenen katalog kayıtlarında DAB'ın kullandığı üst veri elemanları arasında üretici unsurunun yer almasının getirmiş olduğu dezavantaj neticesinde fotoğraflara ilişkin önemli bir bilgi erişim unsuru olan fotoğrafçı bilgisi kayıtlarda bulunmamaktadır. Katalog kayıtlarında Abdullah Biraderler (Abdullah Frères), Phebus Efendi, Nicolas Andriomenos, Vasili Kargopoulo, Pascal Sébah, Krikor Derarsen gibi kimi saray fotoğrafçılığı yapmış dönemin önemli fotoğrafçı isimlerinin yer almadığı görülmektedir. Bu isimler fotoğrafçılığa yaptıkları katkı dışında arşiv belgelerinin özgünlüğünü belirlemek ve arşivsel bağı kurmak için de oldukça önemlidir.

Abstract

The aim of this study is to identify the deficiencies in photographer information within the photograph descriptions in the Ottoman Archive Fund of the Republic of Türkiye Directorate of State Archives (DSA), to highlight the importance of photographer information, and to provide recommendations for improving these descriptions. The scope of the research consists of photographs in the Ottoman Archive collection available in the DSA Record Search System, DSA's online catalog. In line with the identified research problem, the study emphasizes the importance of photographer information for cataloging and proposes solutions to address the existing deficiencies. In this context, document analysis, one of the qualitative research methods, was used in the study, and the content analysis technique was used to evaluate the findings. According to the findings, due to the disadvantage of not including the producer element among the metadata elements used by DSA in the catalog records examined, the photographer information, which is an important information access element regarding the photographs, is not included in the records. It is seen that some important photographers of the period such as Abdullah Brothers (Abdullah Frères), Phebus Efendi, Nicolas Andriomenos, Vasili Kargopoulo, Pascal Sébah, Krikor Derarsen, who were palace photographers, are not included in the catalog records. Apart from their contribution to photography, these names are very important in determining the authenticity of archival records and establishing an archival bond.

1. Giriş

Fotoğrafçılık, Yunanca *photos* (ışık) ve *graphein* (çizmek) sözcüklerinden türemiş bir kelimedir (Doble, 2016). İlk fotografik görüntünün 1827’de bir yaz günü, Joseph Nicéphore Niepce tarafından elde edildiği belirtilse de Milattan Önce (MÖ) 330 ve 400 civarı Aristoteles ve Çinli Mohistler tarafından ortaya atılan fikrin Milattan Sonra (MS) 1000 civarında yaşamış olan İbn’ül-Heysem’in ortaya koyduğu karanlık oda tasviriyle hayata geçirildiği, MS 1600 civarı Johannes Kepler tarafından *camera obscura* (karanlık oda) olarak adlandırması, 1839’da Niepce ile çalışmalar yürüten Louis Daguerre’nin fotografik görüntü elde etme yöntemini geliştiren *dagerreyotipi* (*daguerreotype*) bulması gibi birçok bilim insanının çalışmalarının sonucu olarak ortaya çıktığı ifade edilmektedir (Bellis, 2016; Benjamin, 1972; Brown ve diğerleri, 2016; Lefèvre, 2007; Önen, 2016; Wickliff, 1998).

Fotoğraflar, ilk zamanki teknolojilerle bile üretimi yoğun olan bir popülerliğe sahipti. Günümüz fotoğrafçılık teknolojilerinin gelişimi ve yaygınlaşması, bu üretimi had safhaya çıkarmış ve bireylerden kurumlara sanatsal, stratejik ve kültürel gibi birçok amaçla önemli bir miras oluşturmuştur. Fotoğrafların seçici özelliğinden dolayı gerçeği desteklesin veya desteklemesin, anlar yakalanır ve ürünler var olur. Yıllar geçtikten sonra bile başvurulabilecek bir arşiv olarak değerlendirilebilir. Bunların hepsi fotoğrafların şüphesiz arşivsel düzenlemeyi hak ettiğini göstermektedir. Gerçek bazen hızla büyüyen teknolojinin varlığı nedeniyle sorgulanabilir olsa da yakalanan, bulunan, yapılan, üretilen her bir olay hâlâ benzersizdir ve arşivlenmeyi hak eder. Her şeyi kayıt altında tutmanın ana fikri, bilgi ve hafızayı destekleme ihtiyacıdır. İnsanlar geçmişten ders çıkarmak, bugünü yaşamak ve geleceği kurgulamak için arşivlere başvurabilirler ve fotoğrafçılık bunu görmenin bir yoludur (Setiadi, 2017).

Arşivler, sahip olduğu zengin belge varlığı vasıtasıyla bireylerin ihtiyaçlarına karşılık verebilecek organizasyonlardır. Bireysel ve/veya kurumsal yaşamda idari, kültürel, sanatsal, bilimsel birçok amaç için arşivler oluşturulmaktadır. Arşivleri oluştururken sağlanan malzeme çok çeşitli olabilmektedir. Bu kimi zaman resmi bir belge, kimi zaman bir fotoğraf, kimi zaman da efemera olarak bir konser bileti olabilir. Arşivlerde bulunan her belgenin kendine özgü bir arşivsel değeri bulunmaktadır. Genellikle bireyler fotoğraflarını kendisi ya da gelecek kuşakları için anı olması düşüncesiyle yıllarca saklamaktadır. Kurumlarda da fotoğrafların saklanması ilişkin görüşler farklı değildir. DAB’ın “Belge Tespit ve Değerlendirme Formu”nda geçen görüşlerde fotoğrafların süresiz saklanması gerektiği belirtilmektedir. Bu da fotoğrafların, bireysel ve kurumsal yaşamımızın önemli parçalarından biri olduğunu göstermektedir. Nihayetinde fotoğrafların arşivlerde önemli bir malzeme olarak kendine yer edinmesi, arşivsel faaliyetlerde değişimler yaşanmasına da yol açmaktadır.

Günümüzde üniversiteler, belediyeler, bakanlıklar gibi birçok kamu kurumunun arşivlerinde fotoğraflar sıkça yer almaktadır. Arşivler dışında İstanbul Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kitaplığı, Kadın Eserleri Kütüphanesi ve Bilgi Merkezi Vakfı, Boğaziçi Üniversitesi Kütüphanesi Nadir Eserler ve Tarihi Arşivleri, Koç Üniversitesi Suna Kırac Kütüphanesi, SALT Araştırma gibi bilgi merkezlerinde de önemli fotoğraf koleksiyonları bulunmaktadır.

2. Fotoğrafların Arşivlenmesi

Bilgi kayıt ortamlarının teknolojik gelişmelerle sürekli olarak çeşitlenmesi, bilgi merkezlerinin koleksiyonlarını yönetme konusunda da birçok çalışma yapmasına neden olmuştur. Teknolojik gelişmeler ve değişen kayıt ortamları, yalnızca bilgi erişim araçlarını değil, bu araçlarla ilişkili birçok alanı da dönüştürmüştür. Cook (2013), arşivciliğin değişim ve dönüşüm süreçlerinin arşivcilik uygulamaları, meslekî ilkeler, arşivlerin/arşivcilerin toplumsal rolü gibi birçok boyutta yaşandığını belirtmektedir. Geçmişte hukukî mirasın koruyucusu olarak görülen arşivciler artık daha çok toplumla iç içe hâle gelmektedir. Çoğu arşivcilerin hizmet verdiği araştırma ve bilim dünyası, giderek disiplinler arası hâle gelmeye başlayarak aranan bilginin geleneksel basılı ve yayınlanmış materyal formlarında mı yoksa metinsel belgelerde, fotoğraflarda, sinema filmlerinde, video kasetlerinde, bilgisayar dosyalarında veya müze kayıtlarında mı bulunduğuyla daha az ilgilenmektedir. Ancak her türlü bilginin kesintisiz bir bilgi ağının parçası olarak kabul edilmesiyle Araştırma Kütüphaneleri Grubu (Research Libraries Group – RLG), Araştırma Kütüphaneleri Bilgi Ağı (Research Libraries Information Network – RLIN) aracılığıyla araştırma kütüphaneleri ve arşivlerin yalnızca daha geleneksel metin tabanlı koleksiyonlarını değil, aynı zamanda fotoğraflar, sinema filmleri ve video kayıtları, güzel sanat baskıları

ve üç boyutlu eserler ve gerçek eşyalar gibi metin dışı belgeleri de hizmete sunmuştur (Hensen, 1992). Böylelikle arşivlerde fotoğrafların tanımlanması yönelik problemlerin çözümüne ilişkin yeni çalışmalar yapılmasının yolu açılmıştır.

Fotoğrafların arşivlerde tanımlanmasına yönelik problemler, tanımlama standartlarının geliştirilmesinin ilk safhalarında da karşımıza çıkmaktadır. Problemlerin temelinde ilk zamanlarda bazı fotoğrafların sahip olduğu kanıt değerinin göz ardı edilmesi; arşivcilerin bir fotoğraf görüntüsünün bilgi değerinin, oluşturulduğu bağlam içinde değerlendirildiğinde nasıl artırılabilirliğini görememesi ve dolayısıyla bunun yerine arşivcilerin fotoğrafları ayrı öğeler olarak düzenlemeyi ve tanımlamayı tercih etmesi yer almaktadır (Cobon, 1988). Yaşanan bu sorunların çözümüne yönelik olarak kütüphane ve arşivlerde fotografik materyalin (negatif film, cam negatif/dia, basılı fotoğraf gibi) tanımlanmasına ilişkin Anglo-Amerikan Kataloglama Kuralları (Anglo-American Cataloguing Rules - AACR), Arşivsel Tanımlama Kuralları (Rules for Archival Description - RAD), Kodlanmış Arşivsel Tanımlama (Encoded Archival Description – EAD) gibi genel standartlar ve rehberler geliştirilmiştir. Ancak, özellikle ilk çalışmalarda sanat eserleri ve fotoğraflar aynı kategoride değerlendirilmiştir. Örneğin Kongre Kütüphanesinin (Library of Congress- LC) Grafik Materyaller Kavramsal Dizini (Thesaurus for Graphic Materials), sanat eserleri ve fotoğrafı "grafik" kelimesi altında birleştirmiştir. Ancak LC'nin bibliyografik kataloglama sistemi, Mimarlık (NA), Heykel (NB), Resim (ND), Basılı Medya (NE), Dekoratif Sanatlar (NK) ve genel olarak Sanatlar (NX) dâhil olmak üzere tüm Güzel Sanatları "N" olarak belirtirken fotoğrafı "TR" olarak belirtmiştir. Bu da fotoğrafların ve sanatın gerçekten farklı olduğuna dair örtük bir kurumsal kabul olduğunu göstermektedir (Schwartz, 2002). Bu genel yaklaşımların yanı sıra fotoğraflar ve fotoğrafları da kapsamına alan görsel materyal için oluşturulmuş özel standartların geliştirildiği görülmektedir. Uluslararası Basın Telekomünikasyon Konseyi'nin (The International Press Telecommunications Council- IPTC), Bilgi Değişim Modeli'ni (IIM) geliştirerek 1990'lı yılların başlarında hazırladığı Fotoğraf Üst Veri Standardı, Dublin Core'un geliştirildiği sıralarda Görsel Kaynaklar Derneği (Visual Resources Association-VRA) tarafından geliştirilen VRA Core, fotoğrafları da içeren ve 532 kategori ve alt kategoriden oluşan Categories for the Description of Works of Art (CDWA) bu standartlara örnek gösterilebilir (Benson, 2009).

2.1. Arşivsel Tanımlamada Fotoğrafçı Bilgisinin Önemi

Fotoğraflar arşivlerde bir belgenin eki (*accompanying material*) olarak düzenlenebileceği gibi müstakil (*item*) olarak da bulunabilir. Fotoğrafın bir belgenin ekinde yer alması içeriğine ait bilgilerin belge üzerinden edinilmesine olanak sağlamaktadır. Ancak bir belge bağı bulunmayan müstakil bir fotoğrafın üzerinde ya da arkasında bilgilendirici notlar bulunmaması, erişim unsurlarının saptanmasında güçlükler yaşanmasına neden olmaktadır (Değer, 2024). Arşivci veya araştırmacı olarak bir fotoğrafa bakıldığında, ilk önce üreticisinin veya onun müşterisinin fotoğraflamayı amaçladığı nesne veya konu görülür. Ancak daha dikkatli yaklaşıldığında bilgi değerinin diğer katmanlarını görecektir (Charbonneau, 2005). Bu nedenle fotoğrafların ön yüzünde anlatılmak istenenin yanı sıra arka yüzünde yer alan bilgiler de oldukça önemlidir (Çetin, 2021). Fotoğrafların altında veya arkasında yer alan yazılı bilgiler, fotoğrafın arşivsel bağını ortaya koyan, fotoğrafa ilişkin notlar (tarih, yer, kişi, olay gibi) veya fotoğrafçı gibi bilgi unsurlarını barındırmaktadır. Bu unsurlar arşivsel tanımlama faaliyetinde kolaylık sağlayacağı gibi araştırmacılar için de önemli faydalar taşımaktadır. Özellikle fotoğrafları üreten kişi ve/veya kurumlar, arşivciliğin temel prensiplerinden provenansın ortaya çıkarılmasında önemli unsurlardan biridir.

Arşivin oluşmasında temeli oluşturan kişi ve/veya kurumlar belge üreticileridir. Üretici (*creator*), kişisel veya kurumsal faaliyetlerin yürütülmesinde kayıtlar oluşturan, biriktiren ve/veya muhafaza eden tüzel kişi, aile veya kişi olarak tanımlanır (Society of American Archivists, tarih yok [t.y.]). Bu unsur, Arşivsel tanımlamada yaygın olarak kullanılan Uluslararası Standart Arşivsel Tanımlama (Genel) [ISAD(G)]'da kayıtlar ile bunları oluşturan, biriktiren ve/veya muhafaza eden ve kişisel veya kurumsal faaliyetlerin yürütülmesinde kullanan kuruluşlar veya bireyler (provenans) arasındaki ilişkiyi kurmada en önemli unsurlar arasında yer almaktadır. Bu ilişkilerin ortaya çıkarılmasını vurgulayan standartlardan biri olan Records in Contexts (RiC), provenansın geleneksel bakış açısına göre belgeleri üreten ve biriktirenlerle sınırlı kalmayacağını, belge gruplarını oluşturan diğer kayıtlarla, kişilerle, faaliyetlerle dinamik bir ilişki

içinde olduğunu benimsemektedir (International Council on Archive, 2023). Bu yüzden bir fon, seri ya da belge grubunu oluşturan belgelerdeki her bir üreticinin önemi daha da ön plana çıkmaktadır.

Fotoğraflar, arşivleri oluşturan basılı belgeler, haritalar gibi materyal türleri arasında çok eski bir geçmişe sahip değildir ancak, sahip oldukları değer ve bilgi unsurları nedeniyle araştırmacıların sıklıkla başvurduğu kaynaklar arasında yer almaktadır (Değer, 2021). Bu nedenle fotoğraflarla ilgili olarak yapılacak tanımlamalarda fotoğrafçının, fotoğraf makinesi üreticisinin, basın-yayınçı bilgilerinin verilmesinin önemli olduğu da vurgulanmaktadır (Topkaraoğlu ve Çetintaş, 2021). Nasıl bir yazma eser araştırmacısı için eserde anlatılan konu dışında müellif, müstensih, eserde yer alan hat, tezhip, kâğıt özellikleri gibi unsurlar çalışma alanı olabilecekse, fotoğraflar üzerinde çalışma yapan kullanıcılar için de fotoğrafçı, çekim tekniği, fotoğraf makinesi gibi unsurlar önemli olabilir.

Fotoğrafların tanımlanmasına yönelik ulusal arşivlerde çeşitli uygulamaların bulunduğu görülmektedir. Amerika Ulusal Arşivi (National Archives Records Administration-NARA) çevrim içi kataloğunda yer alan tanımlamalarda fotoğrafçı bilgisini notlar alanında belirtirken, aynı zamanda önemli fotoğrafçılarla ilgili “*contributor*” alanında fotoğrafçı dizin kaydı oluşturmaktadır. Böylelikle fotoğrafçıya ilişkin kayıtlara doğrudan erişim sağlanmaktadır (NARA, 1946). Alman Federal Arşivleri (Bundesarchiv), fotoğraf ve poster materyal türü için çevrim içi kataloğunda özel bir fon sayfası ile erişim sunmaktadır. Burada ilgili materyal türüne özgü fotoğrafçı, kayıt ortamı (negatif, cam negatif gibi), renk, boyut, fotoğrafta yer alan kişiler gibi detaylı alanlar oluşturularak tanımlamaları gerçekleştirmektedir (Bundesarchiv, 1919). NARA’da olduğu gibi yapılan tanımlamalarla fotoğrafçılara ait diğer kayıtlara da erişim sağlanmaktadır. Bundesarchiv, “Bild” sayfasında belge düzeyinde erişilen görsellerin fon, seri, dosya düzeyine ait bilgilerini kayıta belirterek detaylı bilgi için genel olarak tanımlamaların yer aldığı “*invenio*” sistemine yönlendirme yapmaktadır.

Ulusal arşivler dışında önemli fotoğraf koleksiyonlarına sahip olan Getty ve SALT Araştırma gibi kuruluşlar da fotoğrafların tanımlanmasına yönelik faaliyetlerde bulunmaktadır. J. Paul Getty Museum çevrim içi kataloğunda yer alan fotoğraflar üreticisi, konusu gibi kategorilerle sunulmaktadır. Fotoğrafçı, kayıt ortamı, kronolojik provenans bilgisi gibi birçok arşivsel tanımlama unsuru kayıtlarda yer almaktadır (Getty Museum, t.y.). Böylelikle fon, seri, dosya gibi düzeylerde yönlendirmeler yapılarak fotoğrafçılara ait diğer kayıtlara da erişim sağlanmaktadır. Benzer uygulamalar SALT Araştırma arşivi çevrim içi kataloğunda yapılmaktadır. Yapılan tanımlamalarda konu, yer, fotoğrafçı, materyal türü gibi unsurlarda oluşturulan dizinlerle kullanıcılara yönlendirmeler sağlanmaktadır (SALT, 1979). Fotoğrafçılara ait koleksiyonlara yapılan yönlendirmeler sayesinde konu ve coğrafi temalara göre erişim sağlanmaktadır (Salt Araştırma, t.y.). Genel olarak arşivlerde fotoğrafların tanımlanmasına yönelik bu tür uygulamalar kullanıcıların belge, dosya, seri, fon düzeyinde bilgi sahibi olabilmesi için büyük kolaylıklar sağlamaktadır. Aynı zamanda arşivcilik faaliyetleri için provenansın ortaya çıkarılmasında önemli bir rol oynamaktadır.

3. Osmanlı Devleti’nde Fotoğrafçılık

Fotoğrafçılık, 1839 yılında fotoğraf makinesinin icadından birkaç ay sonra Osmanlı İmparatorluğu’na ulaşmıştır. Dagerreyotip sanatçıları antik eserleri fotoğraflamak için Mısır’a ve diğer yerlere seyahat etmiştir. Bu durum Fransız hükümetinin, Daguerre’in icadını Ağustos 1839’da duyurduğunda öngördüğü ilk fotoğraf projelerinden biridir (Micklewright, 2003). Osmanlı kamuoyuna fotoğraf, Paris’te Daguerre tekniğinin icadının tanıtımının yapıldığı yıl içerisinde, Takvîm-i Vekâyi’nin 28 Ekim 1839 tarih ve 186 numaralı sayısı ile tanıtılmıştır (Özendes, 1998’den akt. Gözeller, 2021). 1839 yılı aynı zamanda Osmanlı Devleti’nde Tanzimat Fermanı’nın ilan edildiği yıldır. Tanzimat Dönemi’nde savaşlarda alınan yenilgiler neticesinde özellikle askeriyede olmak üzere birçok alanda yenilikler yapılmıştır. Reformlar, Batı standartlarına göre iyi eğitilmiş bir askeri sınıfın ortaya çıkmasını sağlamanın yanı sıra, askeri okullarda sunulan resim dersleri ve daha sonra fotoğrafçılık dersleri nedeniyle sanatsal ortamda da önemli bir rol oynamıştır (Şahin Tekinalp, 2010). Batı tarzında ilk resim derslerinin verilmeye başlandığı Mühendishane-i Berri-i Hümayun’da 19. yüzyılda fotoğraf derslerinin eklendiği görülmektedir (Çiçek, 2018). Ayrıca Batılı fotoğrafçıların ülkeye gelişi fotoğrafçılığın yaygınlaşmasına katkı sağlamıştır. Aynı zamanda önemli bir hakkak olan James Robertson, I. Abdülmecid’ten nişan ve berat almış, fotoğrafçılığın İstanbul’da yaygınlaşmasına katkı sağlayan önemli fotoğrafçılardandır (Öztuncay, 1992).

Fotoğrafçılık, özellikle ülkedeki gayrimüslim topluluklardan Ermeniler, Rumlar ve Levantenler arasında popüler bir meslek hâline gelmiştir (Şahin Tekinalp, 2010). Abdullah Biraderler (Abdullah Frères - Viçen, Hovsep, Kevork Abdullahyan), Vasili Kargopoulo (Basile Kargopoulo), Pascal Sébah, Polycarpe Joaillier, Ernest-Eduard de Caranza, Gülmez Biraderler (Gülmez Frères - Yervant, Artin, Kirkor Gülmez), Nicolas Andriomenos, Phebus Efendi (Bogos Tarkulyan), Carlo Naya gibi birçok isim sokak, portre, savaş, stüdyo, panorama, saray fotoğrafçılığı gibi türlerde Osmanlı Devleti'nde faaliyet gösteren önemli fotoğrafçılardır (Cansız, 2024; Köşklü ve Köşklü, 2018; Orhan, 2024; Özendes, 2019; Sheehi, 2015). Sultan Abdülmecid, Sultan Abdülaziz ve Sultan II. Abdülhamid Dönemi'nde fotoğrafçılığa büyük önem verilmiştir. Abdullah Biraderler, Phebus Efendi, Vasili Kargopoulo, Pascal Sébah, Polycarpe Joaillier, Nicolas Andriomenos gibi fotoğrafçılar saray fotoğrafçılığı da yapmış ve kimileri padişahlar tarafından nişan ve beratlarla taltif edilmiştir (Cansız, 2024). Fotoğraf makinesinin Osmanlı coğrafyasında yaygınlaşmaya başladığı ilk yıllarda genellikle gayrimüslimlerin elinde yürütülen fotoğrafçılık faaliyetleri, II. Abdülhamid dönemiyle birlikte özellikle askeri okullarda ilgili bölümlerde yetişen subaylar ve basın kuruluşlarında çalışan gazeteciler sayesinde Türkler arasında da yaygınlaşmaya başlamıştır (Önen, 2016). Ali Rıza Paşa, Hüseyin Zekâi Paşa, Servili Ahmed Emin Bey, Miralay Ali Sami Bey ve Ali Sami Aközer (Üsküdarlı Ali Sami), Albay Hüseyin Hüsameddin Bey gibi isimler Sultan II. Abdülhamid Dönemi'nin önemli asker fotoğrafçıları arasındadır (Çolak, 2019; Hızal, 2025).

Tarihçi Shaw, Osmanlı Devletinin fotoğrafı ithal bir estetik çerçevenin dışında sahneleyerek onu yeni bir politik bağlam için görsel olarak yeniden icat ettiğini ve yabancı fotoğrafik kayıtların Oryantalizm gibi örtük emperyalizmine güvenmek yerine kendi imajıyla şekillendirdiğini ileri sürmüştür (Shaw, 2009). Özellikle Sultan II. Abdülhamid Dönemi'nde fotoğrafın belge, tespit, tanıtım ve iletişim aracı olarak kullanılmaya başlanması ile Yıldız Sarayı Fotoğraf Koleksiyonu oluşturulmuş ve bu büyük önem atfedilen fotoğraflar titizlikle korunmuştur (Bezirci, 2020). Ayrıca Sultan II. Abdülhamid Dönemi'nde, Amerika ve İngiltere gibi ülkelere 1819 fotoğraf içeren 51 albüm gönderilmiştir. Şu anda bu fotoğraflar Kongre Kütüphanesi (Library of Congress) ve British Museum'da bulunmaktadır (Ortug, 2025; Waley, 1991). Bu durum Osmanlı Devleti'nin fotoğrafçılığa ve fotoğraflara idari, sanatsal, kültürel açıdan büyük önem verdiğini göstermektedir. Osmanlı Devleti'nde fotoğraflara olan bu yaklaşım, ulusal ve uluslararası literatürde dönemin sosyal, kültürel, sanatsal, siyasi, askeri hatta tıp alanında durumunu ele alan birçok çalışma yapıldığını ortaya koymaktadır. Özellikle bahsedilen saray fotoğrafçıları başta olmak üzere birçok fotoğrafçı hakkında özel olarak yapılan çalışmalar, literatürde önemli ölçüde yer bulmaktadır.

4. Araştırmanın Amacı, Kapsamı ve Yöntemi

4.1. Araştırmanın Amacı ve Kapsamı

DAB Osmanlı Arşiv fonunda birçok türden önemli fotoğraflar yer almaktadır. Yapılan incelemeler sonucunda fotoğrafların tanımlanması ile ilgili fotoğrafçının adı, doğum ve ölüm tarihi gibi önemli eksiklikler olduğu tespit edilmiştir. DAB tanımlama alanlarının belge özeti, yer bilgisi (dosya, gömlek), belge tarihi, kurum (bulunduğu fon), dil, dosya ek, görüntü sayısı ile sınırlı olması fotoğrafçı bilgilerinin verilememesinin en büyük nedenlerinden biri olarak düşünülmektedir. Bu problemten yola çıkarak çalışmanın amacı, DAB Osmanlı Arşiv fonunda yer alan fotoğraf tanımlamalarında, fotoğrafçı bilgilerindeki eksiklikleri belirleyerek tespit edilen fotoğrafçılarla ilgili literatür araştırması sonucunda fotoğrafçı bilgilerinin önemine dikkat çekip tanımlamaların iyileştirilmesine yönelik önerilerde bulunmaktır. Bu amaç doğrultusunda çalışmanın araştırma soruları şunlardır:

A.S.1. DAB Osmanlı Arşiv fonunda yer alan fotoğrafların üreticileri kimlerdir?

A.S.2. Fotoğraf üreticileri niçin önemlidir?

4.2. Araştırmanın Yöntemi

Çalışmada, DAB Osmanlı Arşiv fonunda yer alan fotoğraf tanımlamalarındaki fotoğrafçı bilgisi eksikliklerini belirlemek, bu bilgilerin tanımlama sürecindeki önemini vurgulamak ve mevcut eksikliklerin giderilmesine yönelik öneriler geliştirmek amacıyla nitel araştırma yöntemi benimsenmiştir. Nitel araştırmada, araştırmacının olgu hakkında neler öğrendiğini yansıtmak için rakamlardan çok kelimeler ve resimler kullanılır. Ayrıca nitel araştırma, araştırmacının incelenen olguya

bütüncül bir bakış açısı ile yaklaşmasını sağlamakta ve araştırma sürecinde esneklik sunmaktadır (Creswell, 2013; Merriam, 2023; Merriam ve Tisdell, 2015). Bu nedenler sonucunda, çalışmanın araştırma soruları ve amacı doğrultusunda konuyu anlamak ve değerlendirmek için nitel araştırma yöntemi tercih edilmiştir.

Bu çalışmanın evrenini, DAB Osmanlı Arşiv fonunda müstakil olarak yer alan “FTG.f.” (Fotoğraf) kodu ile tanımlanan fotoğraflar oluşturmaktadır. FTG.f kodu ile toplam 2016 tane kayıt bulunmaktadır. Bu çalışmada amaçlı örnekleme (purposive sampling) yöntemi kullanılmıştır. Amaçlı örnekleme, belirli ölçütler doğrultusunda araştırma probleminin en iyi şekilde incelenmesine olanak sağlayacak verilerin seçilmesine dayanır (Patton, 2002). Örneklem belirlenirken DAB Belge Tarama Sistemi’nde “FTG.f.” kodu ile tanımlanan fotoğraf koleksiyonları içinden seçilmesi, fotoğrafçı bilgisi eksik olan kayıtların belirlenmesi, Osmanlı dönemi fotoğrafçılığı literatüründe yer alan önemli fotoğrafçı isimleriyle karşılaştırma yapılabilecek örneklerin dâhil edilmesi gibi kriterler esas alınmıştır. Bulgularda belirtilen örnekler dışında aynı isimlere ait birden fazla fotoğrafın var olması sebebiyle temsili sağlamak amacıyla rastgele seçim yapılmıştır. FTG.f kodlu 2016 adet kaydın tamamı incelenmiş olup belirlenen kriterler dahilinde toplam 16 örnek paylaşılmıştır.

Bu bağlamda, çalışmada doküman analizi (document analysis) ve içerik analizi (content analysis) yöntemleri kullanılmıştır. Doküman analizi, yazılı materyallerin sistematik olarak incelenmesini sağlayarak veriye dayalı çıkarımlar yapılmasını mümkün kılan bir yöntemdir (Bowen, 2009). İçerik analizi ise metinsel veya görsel verilerde örtük ve açık anlamları ortaya koyarak sistematik bir kategorilendirme süreciyle veri analizine olanak tanımaktadır (Krippendorff, 2018).

Bu bağlamda, “FTG.f.” kodlu fotoğraf koleksiyonları incelenmiş, katalog kayıtlarında fotoğrafçı bilgilerinin eksikliği tespit edilmiştir. Bunun yanı sıra, Osmanlı fotoğrafçılığı ve tespit edilen fotoğrafçılar ile ilgili çeşitli basılı ve elektronik bilgi erişim araçları (veri tabanı, katalog, arama motoru gibi) ile literatür taraması gerçekleştirilerek katalog kayıtları ve literatürde yer alan bilgiler karşılaştırılmıştır.

Osmanlı Arşivi fotoğraf kataloglarında yer alan kayıtlar sistematik olarak incelenmiştir. Arşiv kayıtlarındaki tanımlamalar, belirlenen fotoğrafçı isimlerine ilişkin temalar çerçevesinde analiz edilmiştir. Fotoğrafçı ismi içeren ve içermeyen kayıtlar gruplandırılmış, eksikliklerin yaygınlığı ve niteliği belirlenmiştir. Katalog kayıtlarında bulunmayan ancak literatürde Osmanlı fotoğrafçılığı açısından önemli olduğu bilinen Abdullah Frères (Abdullah Biraderler), Phebus Efendi, Nicolas Andriomenos, Vasili Kargopoulo, Pascal Sèbah, Polycarpe Joaillier, Krikor Derarsen gibi fotoğrafçılar içerik analizinde değerlendirmeye alınan kategorileri oluşturmaktadır.

5. DAB Fotoğraf Kataloglarına İlişkin Örnekler

Bu bölümde yer alan fotoğraf örnekleri, DAB katalog kayıtlarında yer alan özet bilgileri ile paylaşılabilecektir. Katalogda görünen tanımlama alanlarında, fotoğrafçı bilgisinin verilebileceği herhangi başka bir alan bulunmamaktadır. İlk olarak katalog kayıtlarında incelenen fotoğraflarda adı geçen Osmanlı topraklarında faaliyet gösteren fotoğraf stüdyoları ve fotoğrafçılara ait örnekler ile tespit edilen kişi veya stüdyolara ait literatür araştırmasına dayalı bilgiler verilecektir. Daha sonra yurt dışında bulunan fotoğraf stüdyoları ve fotoğrafçılara ait tespit edilen örnekler sunulacaktır.

Şekil 1

Abdullah Biraderler'in İstanbul Stüdyosuna Ait Bir Fotoğraf (BOA, FTG.f., 89)

Şekil 1’de Abdullah Biraderler’in İstanbul’da bulunan stüdyosuna ait “Kamil Paşa. (Haleb Valisi)” özet bilgisiyle kaydedilmiş bir fotoğraf bulunmaktadır. Abdullah Biraderler, Sultan Abdülaziz Dönemi’nde ilk Saray Fotoğrafçısı olmuş ve Sultan II. Abdülhamid Dönemi’nde 11 yıllık bir kesinti olsa da bu ünvanla faaliyet göstermişlerdir (Pinguet, 2021). DAB katalog kayıtlarında uzun süre fotoğrafçılık faaliyetleri sürdüren Abdullah Biraderler’in stüdyosuna ait birçok örnek bulunmaktadır.

Şekil 2

Abdullah Biraderler'in Kahire İmzası Bulunan Bir Fotoğraf (BOA, FTG.f., 456)

Şekil 2’de Abdullah Biraderler’in Kahire stüdyosu adını da taşıyan “*Hariciye Tercüme Odası Mütercimi Hamdi Bey*” özet bilgisiyle kaydedilmiş bir fotoğraf yer almaktadır. Abdullah Biraderler, fotoğrafçılık faaliyetlerini 1858-1899 yılları arasında Pera (İstanbul) ve Kahire (Caire)’de bulunan stüdyolarında yürütmüştür (Orhan, 2024).

Şekil 3

Gülmez Biraderler’e Ait Ateliers Apollon Baskılı Bir Fotoğraf (BOA, FTG.f., 435)

Şekil 3’te Gülmez Biraderler’in Ateliers Apollon (Photographie Apollon) stüdyosuna ait “*Hariciye Nazırı Tevfik Paşa’nın mahdumu Süvari Miralay Ali Nuri Bey*” özet bilgisiyle kaydedilmiş bir fotoğraf yer almaktadır.

“Artin, Kirkor, Yervant adlı Ermeni asıllı üç kardeş 1870 yılında, Pera’da bir stüdyo açtılar. Hollanda Sarayı’nın yanında, 397 numarada bulunan “Gülmez Frères” adlı bu stüdyo özellikle İstanbul’un kırsal görüntüleriyle ünlüydü. Osmanlı sultanından madalya aldılar ve “Sultan’ın Fotoğrafçısı” adı altında çalışmalar yaptılar. Stüdyonun son yıllarında “Gülmez Frères” olan isimlerini “Photographie Apollon” olarak değiştirdiler. 19. yüzyılın sonlarında kapanan stüdyonun bütün fotoğrafları Aşil Samancı’ya satıldı” (Özendes, 2019).

Şekil 4

Vasili Kargopoulo'ya Ait Bir Fotoğraf (BOA, FTG.f., 401)

Şekil 4'te Vasili (Basile) Kargopoulo'nun stüdyosunda çekilmiş, "Alt kısmında 'Kulları Reşid' notu bulunan bir şahıs fotoğrafı" özet bilgisiyle kaydedilmiş bir fotoğraf yer almaktadır. Vasili (Basile) Kargopoulo (1826-1886), 1850'de Rus Elçiliği yanında stüdyosunu açmış, sonra Tünel Meydanı 4 numaraya taşınmıştır. Kargopoulo o zamanlar kalabalık bir ordu merkezi olan Edirne'de, E. Foscolo ile ortak ikinci bir stüdyoya sahip olmuştur (Özendes, 2019). Sultan V. Murad ve Sultan II. Abdülhamid dönemlerinde "Saray Fotoğrafçısı" olarak görev yapmıştır (Cansız, 2024).

Şekil 5

Nicolas Andriomenos'a Ait Bir Fotoğraf (BOA, FTG.f., 384)

Şekil 5’te Nicolas Andriomenos Fotoğrafhanesi’ne ait “Yaverandan Süvari Kaymakamı Fevzi Bey” özet bilgisiyle kaydedilmiş bir fotoğraf yer almaktadır. Nicolas Andriomenos, stüdyosunda saray için albümler hazırlamış ve şehzadelere fotoğrafçılık eğitimi vermiştir. Öğrencileri arasında son Osmanlı padişahı Sultan Vahdeddin de yer almıştır (Cansız, 2024). II. Abdülhamid Dönemi’nde tedavi edilen hastaların fotoğraflarını da çekmiştir (Gürsel, 2018/2023).

Şekil 6

Pascal Sèbah’a Ait Bir Fotoğraf (BOA, FTG.f., 1105)

Şekil 6’da “Ayak başparmağındaki yarayı gösteren bir çocuk” özet bilgisiyle kaydedilmiş bir fotoğraf yer almaktadır. Pascal Sèbah, döneminin önemli fotoğrafçılarından. Ressam Osman Hamdi Bey ile tanışmış ve eserlerinin fotoğraflarını çekmeye başlamıştır. 1883’te rahatsızlığı nedeniyle Polycarpe Joaillier ile ortaklık yaparak Sèbah&Joaillier isimli stüdyoyu kurmuştur. II. Abdülhamid Dönemi’nde Saray Fotoğrafçısı ünvanını almışlardır (Casaretto, 2018).

Şekil 7

Phebus Efendi’ye Ait Bir Fotoğraf (BOA, FTG.f., 740)

Şekil 7’de II. Abdülhamid Dönemi’nde saray fotoğrafçılığı yapan asıl adı Bogos Tarkulyan olan Phebus Efendi’nin stüdyosuna ait “Arka yüzünde ‘Saadetli Rıza Beyefendi hazretlerine takdime-i bendeganemdir, 15 Nisan 1317’ notu bulunan bir paşa fotoğrafı” özet bilgisiyle kaydedilmiş bir fotoğraf yer almaktadır. Boyama ile renklendirdiği fotoğraflarıyla dikkat çeken Phebus Efendi, Saray Fotoğrafçılığı görevini 23 yıl boyunca ifa etmiştir (Cansız, 2024). Ayrıca 1927 yılında Birinci Emisyon kâğıt paraların 50, 100, 500 ve 1000 liralardaki Atatürk portresi, Bogos Tarkulyan tarafından çekilen Atatürk portre fotoğrafından alınmıştır (Altıparmak, 2009).

Şekil 8

Krikor Derarsen’e Ait Parnasse Fotoğrafhanesi’nde Çekilmiş Bir Fotoğraf (BOA, FTG.f., 818)

Şekil 8’de Krikor Derarsen’e ait Parnasse Fotoğrafhanesi (Studio Parnasse)’nde çekilmiş “Bir şahıs fotoğrafı” özet bilgisi ile kaydedilmiş bir fotoğraf bulunmaktadır. Derarsen’in Parnasse Fotoğrafhanesi’nin kurucusu olduğu kaynaklarda yer almaktadır (Bölük, 2010; Öztuncay, 2003; akt. Galstyan, 2014).

Abdullah Biraderler, Basile Kargopoulo, Bogos Tarkulyan, Nicolas Andriomenos, Pascal Sèbah gibi Osmanlı fotoğrafçıları “Zat-ı Hazret-i Şehriyârî’nin Fotoğrafçısı” olarak görev almışlardır (Cansız, 2024). Katalog kayıtları incelendiğinde bahsedilen fotoğrafçıların dışında farklı fotoğrafçıların ve stüdyoların örneklerine de rastlanılmıştır.

Şekil 9

George Saboungi Stüdyosuna Ait Bir Fotoğraf (BOA, FTG.f., 523)

Şekil 9’da George Saboungi Photographe stüdyosuna ait “İstanbul Misak Vaksiyan” özet bilgisiyle kaydedilmiş bir fotoğraf yer almaktadır. 1863 yılında Beyrut’ta stüdyo açan ilk Arap fotoğrafçı, George Saboungi’ydi (Jurji Saboungi, 1840–1927). Saboungi, Araplaşmış bir Asur ailesinde Mardin’de doğdu; Roma’daki dini çalışmalarından döndükten sonra ona fotoğrafçılığı öğreten ünlü Louis Saboungi’nin kardeşiydi. Sadece çok sayıda Osmanlı ve Avrupa albümünde bulunan manzalar ve şehir manzaraları üretmekle kalmadı, aynı zamanda Suriye ve Mısır’ın politik, ekonomik ve entelektüel elitlerinin, burjuvazisinin portrelerini de üretmiştir (Sheehi, 2017).

Şekil 10

Hamidiye Etfal Hastahanesi Fotoğrafhanesi'ne Ait Bir Fotoğraf (BOA, FTG.f., 1339)

Şekil 10'da Hamidiye Etfal Hastahanesi Fotoğrafhanesi arması bulunan “Ormanda piknik yapan Avrupalı bir aile” özet bilgisiyle kaydedilmiş bir fotoğraf bulunmaktadır. Fotoğrafhane'nin II. Abdülhamid tarafından kurulduğu bilinmektedir (Çolak, 2019).

Şekil 11

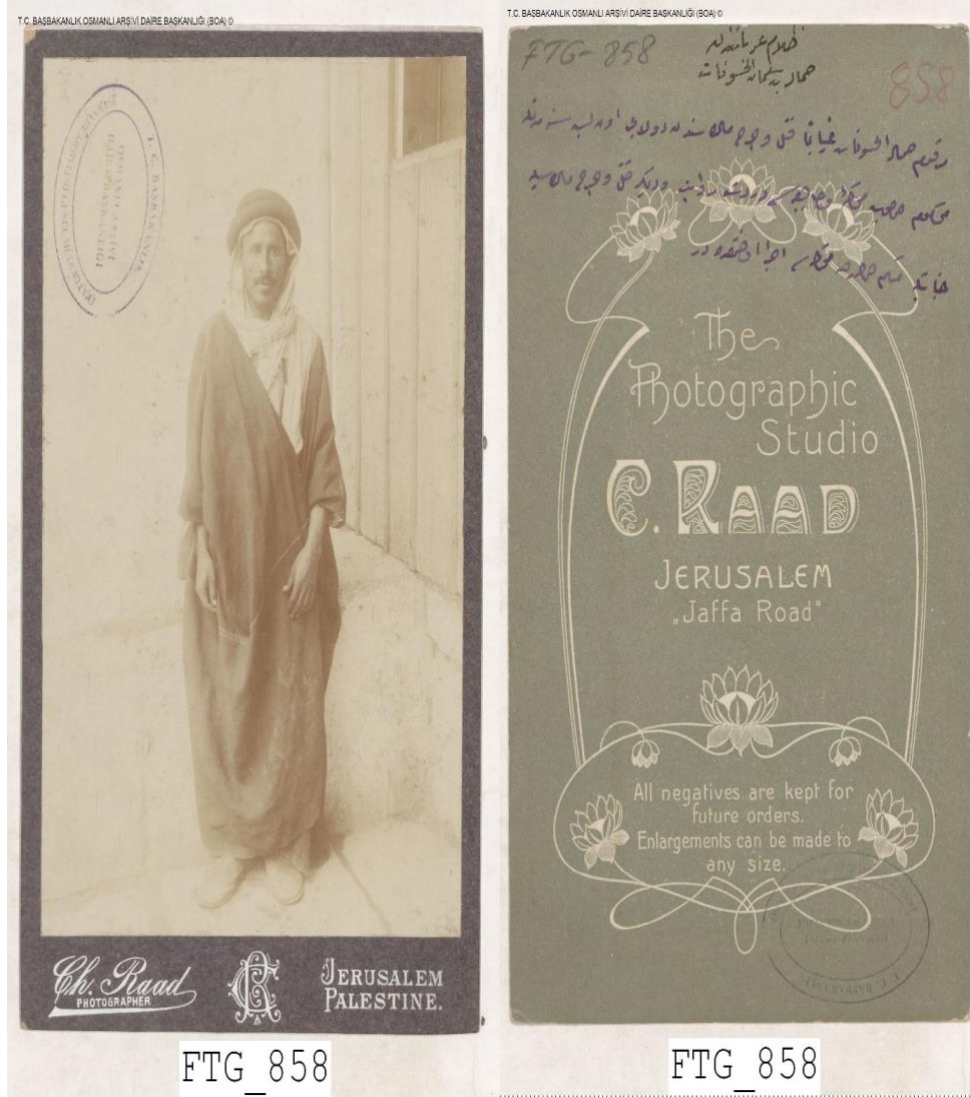
Paul (Poghos) Zebdji Stüdyosu'na Ait Bir Fotoğraf (BOA, FTG.f., 199)

Şekil 11’de “*Selanik’te yakalanan bir grup kaçakçı ve askerler*” özet bilgisiyle kaydedilmiş, üzerinde Paul Zepdji stüdyosu bilgisi yer alan bir fotoğraf bulunmaktadır. Paul Zepdji, Osmanlı dönemi Selanik’te faaliyet göstermiş fotoğrafçılardan biridir (Miloševski, t.y.).

Şekil 12

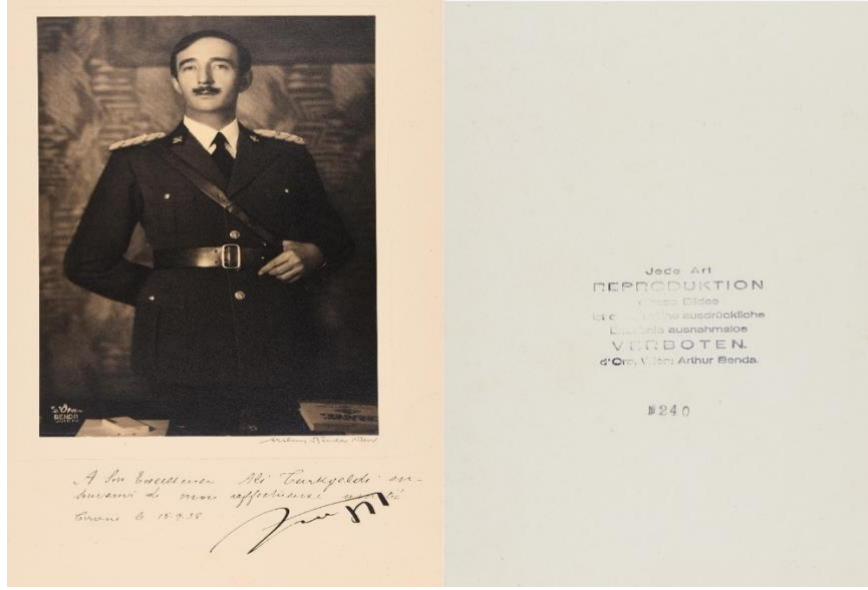
Khalil (Chalil) Raad Stüdyosu’na Ait Bir Fotoğraf (BOA, FTG.f., 858)

Şekil 12’de “*Arka yüzünde ‘Zulam urbanından Hammad bin Selman el-Hasunat, merhum Hammad el-Hasunat gıyaben katl ve cerh maddesinden dolayı on beş sene müddetle mahkum olup mahkeme-i vicahiyyesi derdest rüyet ve diğer katl ve cerh maddesiyle cinayetle müttehem olarak mahkemesi icra olunmaktadır.’ notu bulunan bir şahıs fotoğrafı*” özet bilgisiyle kaydedilmiş Khalil Raad’ın stüdyosuna ait bir fotoğraf bulunmaktadır. Khalil Raad, Lübnan doğumlu Garabed Krikoryan’ın yanında fotoğrafçılık üzerine eğitim almış, Kudüs’te kurduğu stüdyoda mesleğini icra etmiş ilk Arap fotoğrafçılardandır (Al-Hajj, 2011).

Şekil 13

Arthur Benda'nın d'Ora-Benda Stüdyosu'na Ait Bir Fotoğraf (BOA, FTG.f., 274)

Şekil 13'te "Birkaç şahsa ait bir fotoğraf. (15.09.1938) (HSD.AFT20/49)" özet bilgisiyle kaydedilmiş "d'Ora-Benda Wien" baskısı bulunan bir fotoğraf yer almaktadır. Arthur Benda, d'Ora-Benda isimli stüdyoda Viyana'da faaliyet göstermiş bir fotoğrafçıdır (Hofmann ve Schaltz, 2003).

Şekil 14

Carl Pietzner Stüdyosu'na Ait Bir Fotoğraf (BOA, FTG.f., 272)

Şekil 14'te "Birkaç şahsa ait bir fotoğraf. (HSD.AFT20/47)" özet bilgisiyle kaydedilmiş, Carl Pietzner stüdyosuna ait bir fotoğraf bulunmaktadır. Avusturyalı Pietzner, Avrupa'nın çeşitli bölgelerinde stüdyolara sahiptir. Aynı zamanda Sultan V. Mehmet Reşad'a ait bir portresi bulunmaktadır (Huck, 2017).

Şekil 15

Herrmann Rohrbek Stüdyosuna Ait Bir Fotoğraf (BOA, FTG.f., 1308)

Şekil 15'te "Avrupalı bir süvari birliği" özet bilgisiyle kaydedilmiş, Herrmann Rohrbek stüdyosuna ait bir fotoğraf bulunmaktadır. Fotoğraf, Rohrbek'in Berlin'de bulunan stüdyosuna aittir.

Şekil 16

Photographe Levitsky Stüdyosuna Ait Bir Fotoğraf (BOA, FTG.f., 600)

Şekil 16'da Photographe Levitsky stüdyosuna ait "Rus Çarı II. Nikola. (Resmin altında 'Souvenir cordial Nicholas 1902' yazıyor.)" özet bilgisiyle kaydedilmiş bir fotoğraf yer almaktadır. "Rus fotoğrafçılığının patriği" olarak kabul edilen Sergey Lvovich Levitsky'nin uzun ve üretken bir kariyeri olmuştur. Rusya'da çekilen ilk manzara fotoğraflarından bazılarını çekmesiyle de tanınır. 1840'ların başından

1890'lara kadar hem Paris'te hem de St. Petersburg'da fotoğraf stüdyoları işleten Levitsky, Rus kraliyet ailesi ve çevresinin albümin gümüş baskılarıyla bilinir. Yine de en çarpıcı eserlerinden bazıları, St. Petersburg'da portre fotoğrafçısı olarak kariyerinin başlarında ürettiği dagerreyotipilerdi. Albümin gümüş baskıları, Paris'teki Musée d'Orsay, Los Angeles'taki J. Paul Getty Müzesi, Londra'daki Ulusal Portre Galerisi ve Victoria ve Albert Müzesi ve New York'taki Metropolitan Sanat Müzesi dahil olmak üzere birçok büyük fotoğraf koleksiyonunda bulunmaktadır (Pauli, 2019).

6. Sınırlılıklar

Çalışma kapsamında DAB katalog kayıtlarında incelenen her fotoğrafın üzerinde fotoğrafçı bilgisine erişilememiştir. Bunun sebepleri arasında bazı fotoğrafların hem ön hem arka yüzlerinin dijitalleştirilmiş olmaması; dijitalleştirilmiş olanların ise tamamında fotoğrafçılara ilişkin bir bilginin bulunmaması gösterilebilir. Bazı fotoğraflarda ise görüntü kalitesinin düşük olması ve fotoğraflardaki görsel ve yazıların silik olması sebebiyle bilgiler tespit edilememiştir.

7. Tartışma

Çalışmada değerlendirilen bulgular, DAB katalog kayıtlarında “FTG.f.” fon koduyla yer alan fotoğraflarda üzerinde bulunmasına rağmen fotoğrafçı bilgilerinin yer almadığını ortaya koymuştur. Bulgular doğrultusunda çalışmanın araştırma sorularında ulaşılan yanıtlar şunlardır:

A.S.1. DAB Osmanlı Arşiv fonunda yer alan fotoğrafların üreticileri kimlerdir?

Osmanlı Arşiv fonunda fotoğraf üreticilerinin kimler olduğuna dair soru, çalışmanın ana araştırma sorusunu oluşturmaktadır. Katalog kayıtlarında yapılan ilk incelemelerde fotoğrafçı bilgilerinin fotoğraflarda yer aldığı ancak tanımlamalarda yer almadığı tespit edilmiştir. Abdullah Biraderler (Abdullah Frères), Phebus (Bogos Tarkulyan), Nicolas Andriomenos, Vasili (Basile) Kargopoulo, Pascal Sèbah, Gülmez Biraderler (Gülmez Frères-Atelier Apollon), Krikor Derarsen (Parnasse Fotoğrafhanesi), George Saboungi, Paul (Poghos) Zebdji, Khalil (Chalil) Raad, Arthur, Benda, Carl Pietzner, Herrmann Rohrbek, Sergey Lvovich Levitsky, Hamidiye Etfal Hastahanesi Fotoğrafhanesi incelenen katalog kayıtlarında tespit edilen stüdyo ve fotoğrafçılardır. Bahsedilen sınırlılıklar nedeniyle bazı fotoğraflarda bilgiler tespit edilememiştir. Fotoğraflar arasında sıkça karşılaşılan fotoğrafçı Abdullah Biraderler'dir.

A.S.2. Fotoğraf üreticileri niçin önemlidir?

Fotoğraf üreticilerinin önemi iki durumda karşımıza çıkmaktadır. Bunlardan ilki ISAD (G)'de “creator”, EAD'de “relator” olarak belirtilen üretici bilgisinin tanımlama standartlarında sürekli yer alıyor olmasıdır. İkinci durum ise tespit edilen fotoğrafçıların ne derecede önemli olduğudur. Bu durumun önemi de fotoğrafçılarla ilgili yapılan literatür araştırmasında anlaşılmaktadır. Abdullah Biraderler, Phebus Efendi (Bogos Tarkulyan), Nicolas Andriomenos, Vasili (Basile) Kargopoulo, Pascal Sèbah, Polycarpe Joaillier, Gülmez Biraderler, Krikor Derarsen gibi fotoğrafçıların saray fotoğrafçılığı yaptığı ve Osmanlı Dönemi'nde fotoğrafçılık alanında önemli etkileri olduğu görülmektedir.

Abdullah Biraderler, Pascal Sèbah, Krikor Derarsen, Bogos Tarkulyan, Sergey Lvovich Levitsky, Khalil Raad, George Saboungi gibi fotoğrafçıların isimleri her ne kadar DAB katalog kayıtlarında yer almasa da sanat, siyaset, basın tarihi gibi farklı tarih alanları ile doğal olarak fotoğrafçılık alanında ulusal ve uluslararası literatürde birçok çalışmada yer almaktadır. Fotoğrafın ortaya çıkışının ilk dönemlerinden itibaren özellikle Osmanlı Dönemi'nde fotoğrafçılık alanında önemli etkileri olan bu fotoğrafçıların isimlerinin katalog kayıtlarında yer almamasının araştırmacılar için önemli dezavantajları olabilir. İlgili fotoğrafçıları çalışan araştırmacılar tek tek kayıtları incelemek yerine standartlarda da yer alan üretici (*creator*) bilgisinin bulunduğu bir tanımlama üzerinden rahatlıkla kaynaklara erişebilirler. Örneğin Kongre Kütüphanesi'nde II. Abdülhamid Koleksiyonu (*Abdul Hamid II Collection*)'nda bulunan fotoğrafların çevrim içi katalog kayıtları incelendiğinde Abdullah Biraderler, Sèbah&Joaillier, Phebus gibi fotoğraf stüdyolarının “*creator*” alanında tanımlandığı görülmektedir (Library of Congress, t.y.).

8. Sonuç ve Öneriler

Arşivciler için fotoğrafların tanımlanması arşivlerdeki birçok materyal türüne göre oldukça fazla güçlük barındırmaktadır. Özellikle herhangi bir arşivsel ilişki bağı bulunmayan müstakil bir fotoğrafın tanımlanması durumu daha da zorlaştırmaktadır. Anameriç ve Rukancı'nın (2019) çalışmasında görüleceği üzere fotoğraf üzerindeki her bir bilgi unsuru, arşiv belgesi olarak fotoğrafın tasnifinde ve tanımlanmasında arşivcilere önemli katkılar sağlamaktadır. Belirtilen araştırma sorularına bulunan cevaplar sonucunda fotoğrafçı bilgilerinin nasıl giderilebileceğine dair öneriler aşağıda belirtilmektedir.

Öncelikle DAB'ın bir üst veri standardı çerçevesinde bir altyapı oluşturması gerekir. Mevcut tanımlama alanlarının oldukça az ve yetersiz olduğu düşünülmektedir. Ulusal arşivlerde birçok türden materyal olabileceği için üst veri unsurlarının kapsamlı olması gerekmektedir. Tanımlamaların her düzeyde (fon, seri, dosya, belge) detaylıca yapılması araştırmacılar için de oldukça bilgilendirici olacak ve kolaylık sağlayacaktır. Bunu sağlamak için Almanya Milli Arşivi'nde (Bundesarchiv) olduğu gibi materyal türü özelinde bir fon açılarak materyale özgü tüm alanların detaylı belirtildiği bir sistem tasarımı tercih edilebilir.

Fotoğrafların birçoğunda tarih bulunmaması nedeniyle fotoğraf stüdyolarının fotoğrafçılar arasında el değiştirdiği düşünüldüğünde tarihi belli olmayan fotoğrafların hangi fotoğrafçı döneminde o stüdyoda çekildiği de saptanamayabilir (Casaretto, 2018). Bu durumda stüdyo ismi doğrudan fotoğrafı üreten kişiyi temsil etmeyebilir. Fotoğraflarda, üretici bilgisi için stüdyo adıyla ilgili bir bilgi varsa doğrudan stüdyo ismi veya stüdyo bilgisi olmadan fotoğrafçı ismine dair bir bilgi varsa doğrudan fotoğrafçı ismi verilebilir. Kapsam ve açıklama notu alanlarında fotoğrafın tarihi biliniyorsa o dönem stüdyonun sahibi olan fotoğrafçılara yönlendirme yapılabilir.

Belirtilen önerilere ek olarak Amerika Birleşik Devletleri Milli Arşivi (NARA) ile Birleşik Krallık Milli Arşivi (TNA) çevrim içi kataloglarında yer alan tanımlama alanlarının altında etiketleme (tag) ve yorumlama (comment) gibi araçlar kullanılarak kaydın iyileştirilmesinde kullanıcı katkısı sağlanabilir. Bu tür uygulamalar tanımlama aşamasında tespit edilemeyen unsurların konuyla ilgili çalışma yapan araştırmacılar vasıtasıyla ortaya çıkarılmasına katkı sunacağı gibi kullanıcı ile arşiv arasındaki etkileşimi de destekleyecektir.

DAB, sahip olduğu geniş materyal türü yelpazesi içinde materyal türüne göre uzmanlaşmış arşivciler yetiştirmelidir. Materyal türüne göre uzmanlaşma konusu yeni bir kavram olmayıp 1992 yılında gerçekleştirilen 12. Milletlerarası Arşiv Kongresi'nde Magdalena Cseve ve Zolta Bodi tarafından "Görsel-İşitsel Materyal Arşivistinin Kimlik Krizi" başlıklı bildirisinde de dile getirilmiştir. Fotoğrafların tanımlanmasının arşivciler için büyük emek gerektirdiği ve arşivcilik standartlarının tam uygulanmasının zorluğu her dönemde karşılaşılan problemler arasında olmuştur.

Arşivcilerin Osmanlı Arşiv Fonunda yer alan fotoğraflara ilişkin tanımlama yaparken kullanabileceği ve fotoğrafçılar hakkında önemli bilgilere ulaşabileceği kapsamlı kaynaklar bulunmaktadır. Engin Özendes'in "Abdullah Frères: Osmanlı Sarayının Fotoğrafçıları", "Osmanlı İmparatorluğu'nda Fotoğrafçılık (1839-1923)", "Sébah&Joallier'den Foto Sabah'a Fotoğrafta Oryantalizm"; Bahattin Öztuncay'ın "Dersaadet'in Fotoğrafçıları", "Vasilaki Kargopulo: Hazret-i i Pâdişâhî'nin Serfotoğrafı", Fabrizio Casaretto'nun "Aile Arşivinden Sébah & Joallier Fotoğrafhanesi" gibi eserler Osmanlı fotoğrafçılığı ve fotoğrafçılar hakkında önemli bilgiler sunmakta ve bu konudaki birçok çalışmaya kaynaklık etmektedir.

Sonuç olarak, bir araştırmacı için konunun öznesinin yalnızca fotoğrafta yer alan görüntü olabileceği gibi başka bir araştırmacı için bu görüntü dışındaki fotoğrafçı, tarih, baskı tekniği gibi bilgiler de olabileceği unutulmamalıdır. DAB kayıtlarında yer alan bu eksikliklerin giderilmesi fotoğraflar ve fotoğrafçılar üzerine yoğun çalışmaların yapıldığı birçok disiplinde önemli katkı sunacaktır. Arşivler, temel vazifeleri arasında yer alan sahip olduğu bilgiyi araştırmacılara sunma konusunda mesleki gereklilikleri yerine getirerek hizmet vermelidir. Salt olarak bir görüntü üzerinden bilgi erişim unsurlarını tespit edip kayıt oluşturmak arşivciler için zorluk oluşturabilir. Ancak fotoğraflarda görüntü dışında yazılı olarak bulunan fotoğrafçı bilgisi gibi unsurların kayıtlara aktarılmasının günümüz standartları göz önünde bulundurulduğunda arşivciler için çok da zor olmadığı ortadadır. Şentürk'ün (2013) de belirttiği gibi, arşiv materyali olarak fotoğraflar yalnızca arşiv kullanıcılarının kullanımı için

değil aynı zamanda yaşama dair kanıt değerini de taşımaktadır. Bu nedenle arşiv faaliyetlerinin, özellikle de tanımlama ve korumanın tüm fotoğraflar için uygulanması önemlidir. Ayrıca çalışmanın, fotoğrafların arşivlerde tanımlanmasına yönelik farklı sorunların ele alınması ve mevcut durumun geliştirilmesi ile ilgili yapılabilecek başka çalışmalara da katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Etik Kurul Kararları

Çıkar Çatışması: Yazar herhangi bir çıkar çatışmasının olmadığını beyan eder.

Etik Kurul İzni: Bu çalışma için etik kurul iznine gerek yoktur.

Yazar Katkı Beyanı: Makale tek yazarlıdır.

Finansal Destek: Yoktur.

Kaynakça

- Al-Hajj, B. (2001). Khalil Raad-Jerusalem Photographer. *Jerusalem Quarterly*, 11-12, 34-39. <https://www.palestine-studies.org/en/node/78083>
- Altıparmak, V. (2009, 2 Haziran). *Osmanlı Fotoğrafçılığında Ermeni'lerin Rolü*. HyeTert. <https://hyetert.org/2009/06/03/osmanli-fotografciliginda-ermenilerin-rolu-vahan-altiparmak/>
- Anameriç, H. ve Rukancı, F. (2019). Bir Özel Arşiv Nasıl Tasnif Edildi? Arşivcilik metot ve terminolojisi ile bir süreç analizi. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 23(4), 1811-1844. <https://dergipark.org.tr/en/pub/ataunisosbil/issue/51774/673308>
- Bellis, M. (2016). History of Photography and the Camera. *Jantar Mantar*, 95(5), 4-6. https://www.imsc.res.in/~indu/JM/JM_final_files/jm%20so%2016.pdf
- Benjamin, W. (1972). A Short History of Photography. *Screen*, 13(1), 5-26.
- Benson, A. C. (2009). The Archival Photograph and Its Meaning: Formalisms for Modeling Images. *Journal of Archival Organization*, 7(4), 148–187. <https://doi.org/10.1080/15332740903554770>
- Bezirci, P. (2020). Bilgi İletişiminde Fotoğrafın Gücü ve Sultan II. Abdülhamid Han Albümlerinin Konu ve Araştırmacı Profillerinin Analizi. *Turkish Studies-Social Sciences*, 15(4), 1753-1778. <http://dx.doi.org/10.29228/TurkishStudies.43242>
- BOA [T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi], FTG.f [Fotoğraf], 89.
- BOA [T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi], FTG.f [Fotoğraf], 199.
- BOA [T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi], FTG.f [Fotoğraf], 272.
- BOA [T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi], FTG.f [Fotoğraf], 274.
- BOA [T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi], FTG.f [Fotoğraf], 384.
- BOA [T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi], FTG.f [Fotoğraf], 401.
- BOA [T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi], FTG.f [Fotoğraf], 435.
- BOA [T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi], FTG.f [Fotoğraf], 456.
- BOA [T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi], FTG.f [Fotoğraf], 523.
- BOA [T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi], FTG.f [Fotoğraf], 600.
- BOA [T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi], FTG.f [Fotoğraf], 740.
- BOA [T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi], FTG.f [Fotoğraf], 818.
- BOA [T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi], FTG.f [Fotoğraf], 858.
- BOA [T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi], FTG.f [Fotoğraf], 1105.
- BOA [T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi], FTG.f [Fotoğraf], 1308.
- BOA [T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi], FTG.f [Fotoğraf], 1339.
- Bowen, G. A. (2009). Document Analysis as a Qualitative Research Method. *Qualitative Research Journal*, 9(2), 27-40. <https://doi.org/10.3316/QRJ0902027>

- Bölük, G. (2010). *Başlangıçtan Günümüze İstanbul'daki Fotoğrafhaneler* [Yüksek lisans tezi, Marmara Üniversitesi]. ProQuest Dissertations & Theses Global. <https://www.proquest.com/docview/2569594557?sourcetype=Dissertations%20&%20Theses>
- Brown, E., Hattenback, B., ve Washburn, I. (2016). From Camera Obscura to Camera Futura. *Journal of the Patent and Trademark Office Society*, 98(3), 406-446. <https://heinonline.org/HOL/P?h=hein.journals/jpatos98&i=428>
- BundesArchives, (1919). Berlin.- Rückkehr der Deutschen Schutztruppe aus Deutsch-Ostafrika, General Paul von Lettow-Vorbeck beim Abschreiten der Ehrenkompanie, Nachlass Walther Dobbartin (Bild 105-DOA7231), Koblenz, Almanya.
- Cansız, B. (2024). Payitaht İstanbul'da Fotoğrafçılığın Doğuşu ve Portre Fotoğrafçılığı. *Milli Saraylar Sanat Tarih Mimarlık Dergisi*, 26, 163-79. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/msdergisi/issue/85058/1470246>
- Casaretto, F. (2018). *Sébah&Joallier Fotoğraf Stüdyosu*. Sébah&Joallier Photographes. <https://www.Sebahjoallier.com/tarihce>
- Casaretto, F. (2023). *Aile Arşivinden Sebah & Joallier Fotoğrafhanesi*. Türkiye İş Bankası.
- Cobon, L. L. (1988). *Problems and Issues in the Arrangement and Description of Photographs in Libraries and Archival Repositories* [Yüksek lisans tezi, University of British Columbia]. University of British Columbia. Retrieved from <https://open.library.ubc.ca/collections/ubctheses/831/items/1.0097574>
- Cook, T. (2013). Evidence, Memory, Identity, and Community: Four Shifting Archival Paradigms. *Archival Science*, 13, 95-120. <https://doi.org/10.1007/s10502-012-9180-7>
- Creswell, J. W. (2013). *Qualitative Inquiry and Research Design: Choosing Among Five Approaches*. SAGE Publications.
- Cseve, M. ve Bodi, Z. (1992). Odyo-Vizüel (Görsel-İşitsel) Materyal Arşivistinin Kimlik Krizi. Necla Olsa, çev., *XII. Milletlerarası Arşiv Kongresi, 6-11 Eylül 1992 Montreal: Sunulan Tebliğler- I* (s. 37-45) içinde. T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü.
- Çetin, İ. (2021). The Backstages of Archives: The Reverse of Photographs. *Archives and Records*, 43(3), 221-243. <https://doi.org/10.1080/23257962.2021.1904852>
- Çiçek, E., (2018). Sihirli Belge Fotoğrafın Osmanlı Devletinde Kabulü, Gelişimi ve II. Abdülhamid Dönemi. *Social Sciences Studies Journal*, 23(4), 4581-4589.
- Çolak, O. M. (2019). Sultan II. Abdülhamid'in Fotoğrafçılarından Albay Hüseyin Hüsameddin Bey 1857-1904. *Milli Saraylar Sanat Tarih Mimarlık Dergisi*, 18, 38-55. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/msdergisi/issue/51989/677772>
- Değer, M. K. (2021). Kartografik ve Fotografik materyallerin Arşivsel Değeri. *Hazine-i Evrak ve Tarih Araştırmaları Dergisi*, 3(3), 27-42. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/1912246>
- Değer, M. K. (2024). *Arşiv Belgelerinin Materyal Türü Bağlamında Nitelenmesi: Kartografik ve Fotografik Materyaller* [Yayımlanmamış doktora tezi, Ankara Üniversitesi].
- Doble, R. (2016). A Brief History of Light & Photography. figshare. <https://doi.org/10.6084/m9.figshare.3980031.v1>
- Galtsyan, V. (2014). *Derarsen, Krikor (Studio Parnasse)*. Lusadaran: Armenian Photograph Foundation. <https://lusadaran.org/artists/derarsen-krikor-studio-parnasse/>
- Getty, t.y. John Drew, Jr. and woman, (1885-1903). Photographs (TMS ID: 50272), Getty Center, Los Angeles, CA, Amerika Birleşik Devletleri. <https://www.getty.edu/art/collection/object/1048VE>
- Gözeller, A. (2021). Osmanlı'da Fotoğrafçılığın Gelişimi ve Yıldız Sarayı Fotoğraf Albümleri Koleksiyonu. *Milli Saraylar Sanat Tarih Mimarlık Dergisi*, 21, 100-117. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/2039528>

- Gürsel, Z. D. (2023). Levha-I Sıhhat: Geç Osmanlı Dönemi İstanbul’unda Tıbbi bakımı Görselleştirmek (Velioglu, H., çev.). *Fe Dergi*, 15(2), 224-78. <https://doi.org/10.46655/federgi.1306687> (Makalenin orijinali 2018 yılında yayımlanmıştır)
- Hensen, S. L. (1992). The First Shall be First: APPM and Its Impact on American Archival Description. *Archivaria*, 35, 64-70. <https://www.archivaria.ca/index.php/archivaria/article/view/11886>
- Hızal, T. (2025, 8 Mart). *Arşivden Fotoğraflar 9 - Ali Sami Oğlu Mehmed Kemal Efendi*. Youtube. https://www.youtube.com/watch?v=qpfIKu1BmdM&ab_channel=TalhaHIZAL
- Hofmann, C., & Schatzl, G. (2003). Matt Albumen Papers and Their Use in Austrian Portrait Photography. *Topics in Photographic Preservation*, 10, 86-97. https://resources.culturalheritage.org/pmgtopics/2003-volume-ten/10_09_Hofmann.html
- Huck, B. (2017, Ekim 19). *Carl Pietzner*. Dorotheum. <https://www.dorotheum.com/en/l/463591/>
- International Council on Archives (2023). *Records in Contexts—Conceptual Model* (November, 2023). Expert Group on Archival Description. <https://www.ica.org/resource/records-in-contexts-conceptual-model/>
- Köşklü, A. ve Köşklü, Ü. (2018). *Nicolas Andriomenos Photographe*. Galenos Yayınevi.
- Lefèvre, W. (Ed.) (2007). *Inside The Camera Obscura – Optics and Art Under the Spell of the Projected Image*. Max-Planck Institute for the History of Science.
- Library of Congress (t.y.). *Abdul Hamid II Collection*. Library of Congress. 19 Mart 2025 tarihinde <https://www.loc.gov/pictures/search/?st=grid&co=ahii> adresinden erişilmiştir.
- Merriam, S. B. (2023). *Nitel Araştırma Desen ve Uygulama İçin Bir Rehber* (Selahattin Turan, çev. ed.). Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık. (Eserin orijinali 2009 yılında yayımlanmıştır)
- Merriam, S. B., ve Tisdell, E. J. (2015). *Qualitative Research: A Guide to Design and Implementation*. Jossey-Bass.
- Micklewright, N. (2003). Late Ottoman Photography: Family, Home, and New Identities. Shechter, R. (Ed), *Transitions in Domestic Consumption and Family Life in The Modern Middle East: Houses in Motion* içinde. Palgrave Macmillan, New York. https://doi.org/10.1057/9781403982698_4
- Miloševski, V. (t.y.). *Paul Zepdji (XIX -XX) Armenian*. Lexicon of Foreign Painters in Macedonia between 1850-1950. <https://www.artlexicon.mk/foreign-painters-in-macedonia/zepdji-paul/>
- NARA, (1946). Postmaster General Robert E. Hannegan shown with President Truman in the Oval Office. Photographs Relating to the Administration, Family, and Personal Life of Harry S. Truman (NAID: 350291089), Harry S. Truman Library, Independence, MO, Amerika Birleşik Devletleri. <https://catalog.archives.gov/id/350291089>
- Orhan, S. (2024). Traces of Ottoman Modernization in Abdullah Frères' Street Photographs of Istanbul. *Sanat Tarihi Dergisi*, 33(2), 929-963. <https://doi.org/10.29135/std.1495915>
- Ortug, A. (2025). II. Abdülhamid Han’ın Bir Devri Tanıtan Fotoğraf Albümleri ve Burada Yer Alan Anatomi İlişkili Fotoğraflar Üzerine Notlar. *Osmanlı Bilimi Araştırmaları*, 26(1), 131-137. <https://doi.org/10.26650/oba.1485485>
- Önen, F. (2016). *Osmanlı Devleti'nde Fotoğrafçılığın Gelişimi ve Fotoğrafın Tarihsel Kaynak Değeri* [Yüksek lisans tezi, Bursa Uludağ Üniversitesi]. ProQuest Dissertations & Theses Global. <https://www.proquest.com/dissertations-theses/osmanli-devletinde-fotoğrafçılığın-gelişimi-ve/docview/2626927030/se-2?accountid=8403>
- Özendes, E. (1998). *Abdullah Frères: Osmanlı Sarayının Fotoğrafçıları*. Yapı Kredi Yayınları.
- Özendes, E. (1999). *Sébah&Joallier'den Foto Sabah'a Fotoğrafta Oryantalizm*. Yapı Kredi Yayınları.
- Özendes, E. (2013). *Osmanlı İmparatorluğu'nda Fotoğrafçılık (1839-1923)*. Yem Yayınları.
- Özendes, E. (2019). Sultan Abdülaziz Dönemi İstanbul Fotoğrafçıları. *Milli Saraylar Sanat Tarih Mimarlık Dergisi*, 18, 22-36. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/msdergisi/issue/51989/677770>

- Öztuncay, B. (1992). *James Robertson: Pioneer of Photography in the Ottoman Empire*. Eren Yayıncılık.
- Öztuncay, B. (2000). *Vasilaki Kargopulo: Hazret-i Pâdişâhî'nin serfotoğrafi*. BOS.
- Öztuncay, B. (2003). *The Photographers of Constantinople* (vol 1), Aygaz.
- Patton, M. Q. (2002). *Qualitative Research and Evaluation Methods*. SAGE Publications.
- Pauli, L. (2019). Out of the Blue: A Note on The Discovery of a Russian Daguerreotype at the National Gallery of Canada. *National Gallery of Canada Review*, 10, 51-54. <https://doi.org/10.3138/ngcr.10-003>
- Pinguet, C. (2021). Abdullah Biraderler (1858-1899) Yükseliş ve Düşüşüyle Bir Fotoğraf Stüdyosu. *Arkeoloji ve Sanat Dergisi*, Mayıs-Ağustos, 87-100.
- Salt Araştırma (t.y.). *M. Erem Çalikoğlu*. <https://archives.saltresearch.org/handle/123456789/1597>
- SALT Araştırma, t.y. Silifke'de balık ağlarını onaran balıkçılar, 1979. Mersin (AOZHMER0055), Salt Araştırma, <https://archives.saltresearch.org/handle/123456789/224635>
- Schwartz, J. M. (2002). Coming to Terms with Photographs: Descriptive Standards, Linguistic "Othering," and the Margins of Archivry. *Archivaria*, 54(1), 142-171. <https://archivaria.ca/index.php/archivaria/article/view/12861>
- Setiadi, C. J. (2017). The Significance of Photography as Archives and Cultural Memory. *Humaniora*, 8(2), 175-180. <https://doi.org/10.21512/humaniora.v8i2.3894>
- Shaw, W. M. K. (2009). Ottoman Photography of the Late Nineteenth Century: An 'Innocent' Modernism? *History of Photography*, 33(1), 80-93. <https://doi.org/10.1080/03087290802582996>
- Sheehi, S. (2015). The Life and Times of Louis Saboungi: A Nomadological Study of Ottoman Arab Photography. *Ibraaz: Contemporary Journal for Visual Culture in North*. <https://www.ibraaz.org/essays/123>
- Sheehi, S. (2017,1 Ekim). *Early Arab photography*. Routledge. <https://www.rem.routledge.com/articles/overview/photography>
- Society of American Archivists (t.y.). Creator. In *Dictionary of Archives Terminology*. 15 Nisan 2025 tarihinde <https://dictionary.archivists.org/entry/creator.html> adresinden erişildi.
- Şahin Tekinalp, P. (2010). Links Between Painting and Photography in Nineteenth-Century Turkey. *History of Photography*, 34(3), 291-299. <https://doi.org/10.1080/03087291003630154>
- Şentürk, B. (2013). Photographs as Archival Material. *Türk Kütüphaneciliği*, 27(4), 619-632. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/811363>
- Topkaraoğlu, N.M., Çetintaş, H.B. (2021). Dijital Fotoğrafların Kataloglanması: Bir Standart Önerisi. *Kütüphane Arşiv ve Müze Araştırmaları Dergisi*, 2(2), 111-129. <https://doi.org/10.29228/lamre.51841>
- Waley, I. M. (1991). Images of the Ottoman Empire: The Photograph Albums Presented by Sultan Abdülhamid II. *The British Library Journal*, 17(2), 111-127. <https://www.jstor.org/stable/42554325>
- Wickliff, G. A. (1998). The Daguerreotype and the Rhetoric of Photographic Technology. *Journal of Business and Technical Communication*, 12(4), 413-436. <https://doi.org/10.1177/1050651998012004001>